

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2020.26.6>
УДК 304(477)

Ірина Грабовська

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник
Центр українознавства філософ. ф-ту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ORCID: 0000-0002-7416-9541
Email: grabovskai@ukr.net

ПОШУКИ ШЛЯХІВ ТА МЕТОДІВ ПРОТИСТОЯННЯ ПУТІНІЗМОВІ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Анотація. Досліджено путінізм як головний конфліктогенний фактор у житті сучасної української спільноти та держави. Проведено аналіз необхідних методів та заходів боротьби з вказаною загрозою існуванню української незалежної держави і самостійної нації. На основі вивчення найновішої вітчизняної та зарубіжної аналітики та наукових робіт виявлено найефективніші напрямки протистояння путінському режиму новітньої імперії Кремля. Відзначено, що сучасна світова наукова та науково-популярна аналітика активно займається проблемами путінізму, у тому числі і питаннями боротьби із цим небезпечним для світу феноменом. Логічні висновки, які витікають із цих досліджень, полягають у необхідності трансформації такої «несучасної» моделі державності, якою є путінська Росія сьогодні.

Сучасна Україна є реальним фронтом боротьби з путінізмом, тому їй насамперед варто подбати про стратегічні та тактичні напрямки боротьби з небезпечним ворогом. Авторка наголошує на необхідності консолідації української нації довкола спільних цінностей: незалежності, самостійності, свободи, європейського вибору. Зроблено висновок, що потрібна спільна робота усієї нації по створенню цивілізованої, успішної країни у політичному, економічному, культурному вимірі. Повинна перемогти у масовій свідомості українців рішуча й однозначна орієнтація на перемогу у війні із російським агресором. Потрібно проводити постійну серйозну аналітичну й наукову роботу по вивченню путінізму як феномена. Величезне значення має активне відстоювання правоти власної позиції на внутрішній і зовнішній арені; боротьба з капітулянтськими настроями в середині українського соціуму; виховання молоді у дусі українського дієвого патріотизму; боротьба із внутрішніми проблемами-загрозами: корупцією, зрадництвом, безвідповідальністю, продажністю еліт і утилітаристською обмеженістю мас тощо.

Ключові слова: Україна, Росія, путінізм, конфлікти, загрози, боротьба, тимократія, преторіанський режим.

Iryna Grabovska

Ph.D. in philosophical sciences, Senior Research Associate,
Center of Ukrainian Studies, Faculty of Philosophy,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

SEARCH FOR THE WAYS AND METHODS OF RESISTANCE TO PUTINISM: UKRAINIAN REALITIES

Abstract. The article examines Putinism as the main conflict-causing factor in the life of the modern Ukrainian community and state. The author analyzed the necessary methods and measures to combat this threat to the existence of an independent Ukrainian state and an independent nation. Based on the study of the latest domestic and foreign analytics and scientific works, the most effective ways of opposing the Putin regime of the Kremlin's newest empire have been identified. It is noted that modern world scientific and popular science analytics is actively engaged in the problems of Putinism, including issues of combating this dangerous phenomenon for the world. The logical conclusions that emerge from these studies are the need for a practical transformation of the "outdated" model of statehood that Putin's Russia is today.

Modern Ukraine is a real front in the fight against Putinism, so it should first of all take care of the strategic and tactical directions of the fight against a dangerous enemy. The author emphasizes the need to consolidate the Ukrainian nation around common values: independence, autonomy, freedom, European choice. The article concludes that the joint work of the whole nation to create a civilized, successful country in the political, economic, cultural

dimension is needed. In the mass consciousness of Ukrainians, a decisive and unequivocal focus on victory in the war with the Russian aggressor must prevail. Ukraine needs to carry out constant serious analytical and scientific work to study Putinism as a phenomenon. Of great importance for the fight against Putinism is the active defense of the rightness of one's own position in the internal and external arena; struggle against capitulatory sentiments in the middle of Ukrainian society; educating young people in the spirit of Ukrainian effective patriotism; fight against internal problems-threats: corruption, betrayal, irresponsibility of elites, etc.

Key words: Ukraine, Russia, Putinism, conflicts, threats, struggle, timocracy, Praetorian regime.

Постановка проблеми. Визначенню засобів боротьби та методів протистояння путінізму як «системі владарювання» та «ефективній ідеологічній доктрині сучасності» (В. Сурков) й одночасно «ідеології майбутнього» (все той же В. Сурков) в сучасній Україні, вочевидь, має бути приділена пильна увага. Звичайно, праві ті, від політиків до пересічних громадян, хто стверджує, що українцям варто зосередитись на власних внутрішніх, насамперед, економічних проблемах, а не переживати постійний конфлікт із Росією в якості основного змістовного стрижня загальнонаціонального життя. У теорії це справді так, успішна Україна може бути найкращим дієвим аргументом проти політики путінізму та його ідеології та практики. Але внаслідок надзвичайної ваги проблеми путінізму для долі України відсунути її на другий план ніяк не вийде. Зокрема і тому, що неоімперія Кремля ніколи не дасть відбутися успішній Україні як державі і нації. Українці можуть просто не отримати достатньо часу на самореалізацію в якості повноцінного історичного суб'єкта.

Все частіше на сторінках різних видань висловлюються судження експертів про невідворотність широкомасштабної війни, розпочати яку може путінська Росія у будь який момент. Більше того, аналітики висловлюють думку, що третя світова війна а) не лише можлива, а й невідворотна; б) розпочата Путіним війна буде носити глобальний характер; в) охопить всю територію України, завдавши їй найсильнішого, можливо, нищівного удару. Так, О. Демченко у статті «Нова стаття Путіна. Росія починає глобальну війну» стверджує, що сам В.В. Путін у статті, присвяченій щорічному (2020 р.) Дню перемоги, висловлює думку про близькість і невідворотність великої війни. «Це та червона лінія, яка проходить крізь тіло статті Путіна» [9], - зазначає експерт. В ситуації, що склалася, розмисли над ефективними засобами боротьби проти путінізму є одночасно і пошуком шляхів самозбереження та самоутвердження для української нації та держави.

На особливу увагу тема боротьби проти путінізму заслуговує й у світлі подій, що відбуваються у сучасній Беларусі. Ця країна переживає свою революції гідності і свободи. Попри те, що із самої Беларусі та з-за кордону лунають голоси проти повторення в країні українського Майдану, важко не помітити, що саме поприрає почуття достоїнства, пониження гідності та прагнення свободи, а не утилітарні вимоги «хліба і видовищ» вивели людей на вулиці та площі міст. І в цьому протести в Беларусі таки дуже схожі на перший серйозний поштовх, що підняв у 2013 році Україну на Революцію Гідності.

Саме у ті дні прозвучало гасло «Не дозволимо бити нас і наших дітей!» Воно й вивело на вулиці Києва майже мільйон громадян.

Беларуські протести сьогодні – це закінчення летаргійного сну, навіяного «останнім диктатором Європи», «бацькам Лукашенкою» цілому народові. Звичайно, були і передумови такого розвитку подій, зрештою, як і населення, яке підтримало саме такий вибір для цілої країни. І це все добре проаналізовано за усі 26 років безперервного правління президента Лукашенка. Сьогодні ситуація в Беларусі куди менш прогнозована (якщо в революціях взагалі можливий прогноз), ніж то було з українським Майданом проти Януковича. І таке розуміння існує не лише у аналітиків та спостерігачів, прихильних до опозиційного руху в сусідній країні. Самі активні учасники протестів у Беларусі цілком усвідомлюють, що питання навіть найближчого майбутнього для них є відкритим. Чи перемаже революція? Малоімовірно. Скоріше за все варто очікувати аншлюсу Беларусі з путінською Росією. Російські пропагандисти захопили беларуське телебачення. Моральний тиск через телевизор на жителів, особливо села, жахливий. Вони щиро починають вірити в те, що опозиція знищила вулиці міст, напала на ОМОН, хотіла спершу продати Беларусь Росії, а тепер – Заходу. З екрану переконують, що польські та американські шпигуни, злочинці, наркомани та повії протистоять Лукашенкові та його силовикам.

Беларуські громадяни насправді протистоять одній людині – Лукашенкові - та її охоронцям - номенклатурі. І номенклатура повністю залежить від волі однієї людини і розуміє, що більшість з них не буде займати свої посади в рамках нового порядку. Їм є що втрачати. Питання партизанщини та громадянської війни замаєчили на горизонті беларуських подій.

У частини активістів безумовно є розуміння, що у разі перемоги Лукашенка революція в Беларусі відкриє для них найстрашніше питання: особистого життя і смерті. Диктатор вже довів, що кров беларуських громадян не зупинить ні його, ні його сатрапів. Адже увесь час, коли йдуть протести, люди зникають безслідно, а потім їх знаходять мертвими, або не знаходять зовсім.

Та беларуська революція відкрила і питання для українців. І питання таке: чи вдарять вони у спину сьбрам, коли «бацька Лукашенка» покличе їх на підприємства замість громадян своєї країни, як то він заявив нещодавно. На жаль, відповідь може бути позитивною з боку певної когорти наших співгромадян. Недаремно ж Чеслав Мілош казав, що

кожен народ має право на власну частку мерзотників і дурнів. Зрештою, це випробування для українців.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Сучасна світова наукова та науково-популярна аналітика активно займається проблемами путінізму, у тому числі і питаннями боротьби із цим небезпечним для світу феноменом. Усіх авторів, які так чи інакше працюють над даною проблемою, важко перелічити. Проте, серед найостанніших публікацій, важливих для розкриття заявленої теми, на думку авторки варто звернути увагу на роботу Р. Вахітова «Путінізм як тимократія». У цій розвідці автор, послуговуючись методологією та категоріально-понятійним апаратом Платона, проводить політологічний та філософський аналіз сутності путінізму, загроз, які несе цей режим та способів їх подолання [3].

Цікавою є і стаття французького науковця Ж-Р. Равіо «Путінізм як преторіанська система» [14]. Логічні висновки, які витікають із цієї розвідки, полягають у необхідності трансформації такої «несучасної» моделі державності, якою є путінська Росія сьогодні.

Важливими є й матеріали розслідувань та аналітика таких серйозних ЗМІ, як «Радіо “Свобода”» України, Росії та Білорусі. Про специфіку боротьби сучасної Європи проти путінізму варто дізнатись з матеріалу «"Гроші для них важливіші за совість"». Ольга Литвиненко про боротьбу з путінізмом у Європі» [11].

Теоретико-методологічною основою аналізу концепту путінської Росії як «терористичної держави» може бути ґрунтовна стаття М. Акіфа «Еволюція та динаміка розвитку тероризму», видрукована у польському науковому журналі 2020 р. [18].

Серед робіт українських науковців при вивченні даного питання на особливу увагу заслуговує монографія колективу авторів Інституту стратегічних досліджень «Світова гібридна війна: український фронт» [16], а також книга Є. Магди «Гібридна агресія Росії: уроки для Європи» [12].

Серед робіт авторки даної розвідки певним чином розглянуто цю проблему у статтях «Українство перед викликами путінізму» [4]; «Неоімперськість сучасної Росії як історичний виклик для українських постколоніальних еліт» [5]; «Путінізм як конфліктогенний фактор світового значення та українська специфіка його проявів» [6].

Метою даної роботи є виявлення ефективних шляхів та методів боротьби України проти путінізму як найнебезпечнішої загрози для країни, держави і нації.

Виклад основного матеріалу. Україна сьогодні є реальним фронтом боротьби з путінізмом. Ф. Фукуяма заявив: «Я переконаний, що Україна вкрай важлива, так чи інакше. Адже це велика країна, яка зараз знаходиться на передньому краї в боротьбі проти путінізму» [17].

Вочевидь, процес протистояння путінізмові у всіх його вимірах, передбачає вироблення

спеціальної стратегії та тактики боротьби з боку української держави та суспільства. Швидка й ефективна реакція з боку влади та спільноти на конкретні дії Кремля – це ті реальні дії, які робляться й повинні робитись постійно, оскільки, на противагу утопічним планам примирення з путінською Росією, потрібно мати на увазі, що конфлікт із таким сусідом буде довготерміновим і важким. До того ж він не передбачає простих і легких рішень типу «надо просто перестать стрелять» (В. Зеленський). Одним із найдієвіших засобів подолання конфлікту з путінською Росією є, безумовно, послідовний і наполегливий спротив агресії Кремля на всіх «фронтах»: політичному, економічному, ідеологічному тощо. Наполегливі дії по створенню консолідованої української нації, готової до відстоювання своєї свободи і незалежності перетворились сьогодні на найголовнішу задачу. Особливого значення набула і буде мати в майбутньому політика України щодо Москви на зовнішній арені. Капітулянтські настрої та поступки агресорові ні до чого позитивного для України не приведуть, про що вже не раз попереджали українську спільноту найсвідоміші українські патріоти з різних прошарків суспільства.

Зі стратегічних завдань – спротив «руському миру» у всіх його проявах та усіяке протистояння поширенню впливу Кремля на внутрішній та зовнішній арені. Адже не потрібно забувати, що Путін намагається реалізувати не лише проект «руського мира», але й утвердити Росію як ядро так званої середньої землі. Як відомо, він сам є давнім прихильником теорії Гартленду (теорія «серця світу» Маккіндера, оприятлена вперше у 1904 р.) [Див. детальніше: 2].

Успішність боротьби із путінізмом залежатиме і від глибокого розуміння цього явища, його сутності, перебігу та перспектив, що, у свою чергу, передбачає серйозні наукові дослідження у цьому напрямку. Сталість путінського режиму базується на цілій низці факторів. Дослідник сутності путінізму Рустем Вахітов пише: «Поскольку путинизм стал своеобразным разрешением противоречий 1990-х и в значительной степени адекватным ответом на внешние и внутренние вызовы тогдашней России, он на время стал почти неувязным. Его враги и справа, и слева в течении целого десятилетия не имели шансов свалить его». І далі: «*В определенной мере путинисты осуществили синтез идеологии либерализма и левого патриотизма 90-х, но синтез очень своеобразный. От сторонников Гайдара и Чубайса они взяли рынок, капитализм, отказ от пересмотра итогов приватизации, неприятие возврата к социалистической экономике, от Зюганова и Анпилова – идею российского и русского антизападного патриотизма, апологию сильного, авторитарного, нелиберального государства, и вообще — критику либеральной демократии и Запада.* Тем самым они ослабили две главные силы 90-х и нашли себе множество сторонников в

обществе, особенно, в провинции, в малых и средних городах. Это была часть общества, которая также кое что поучила в постсоветские годы (от приватизированных квартир до мелких ларьков и магазинчиков) и не хотела возвращения старого. Но она и была не готова мириться с шельмованием и очернением всего, что было раньше, поскольку они тоже были людьми старого закала и по-своему консерваторами. Они составили социальную базу путинизма. В 1990-е они металась между либералами и красно-коричневыми, а в 2000-е обрели свой политический голос» [3].

Сьогодні епоха Путіна йде до власного кінця. Яким він буде, не знає ніхто. Та «тріщини» в системі путінізму і початок його занепаду відкривають Україні додаткові шанси на самоздійснення як повноцінного політичного суб'єкта.

Проте, нічого не спрацює на користь українства, якщо не буде абсолютної консолідованої більшості україноцентричного населення в самій країні. Не можна перемогти країну, абсолютна більшість громадян якої переконана у своєму праві на свободу і незалежність та готова ці цінності захищати усіма можливими способами. На жаль, як вже говорилось у низці авторських розвідок [Див.: 5;7;8], такої однаковості немає ні в діючих українських очільниках, ні в елітах, ні в населенні (щоправда, варто відзначити однозначно національно орієнтовану позицію українських достойників, які й є тими, хто зветься «моральними авторитетами нації»). За доказами ходити далеко не доводиться. 73% виборців (навіть при врахуванні реальної 46% явки громадян на виборах), які проголосували за діючого президента В. Зеленського разом із тим проголосували й за мир із Росією будь-яким способом, чим, зрештою, і скористалась нова владна верхівка, йдучи на поступки В.В. Путіну. І цей факт реально посилює конфліктність в теперішньому українському соціумі.

Певний оптимізм щодо вирішення конфлікту з путінізмом на користь українства вносить той факт, що все ж в Україні хоч і повільно, але неухильно зростає кількість «бандерівців» («справжніх українців», «щирих українців», «мазепинців»), тобто, справжніх патріотів української незалежності та самостійності. Усі попередні тридцять років української незалежності доводять, що формування свідомого українського патріотизму є найнеобхіднішою і, можливо, найреальнішою запорукою того, що Україна в черговий раз не потерпить поразку на шляху до себе самої як самодостатньої історичної реальності та суб'єктності.

Особливу увагу у вище зазначеному плані потрібно приділити вихованню дітей та молоді, прищеплюючи їм змалечку патріотичні цінності. Адже вся попередня історія людства доводить, що дієвий патріотизм широких мас громадянства є найкращою запорукою відстоювання народом своєї незалежності та свободи. Чи не найяскравішим прикладом цього

стала війна ССРСР проти маленької Фінляндії у ХХ ст., яка закінчилась поразкою сталінської держави.

На думку щодо неможливості примирення між традиційною Росією, якою її активно вибудовує путінський режим, та Україною наштовхують дослідження історії стосунків обидвох країн у попередні часи, зокрема, знаковою тут є історія довкола особистості гетьмана Івана Мазепи та ставлення до нього з боку Росії. О. Пахльовська висловлює цікаву думку, що «в епоху Мазепи єдиновірні Москва і Київ уперше відверто проголосили себе ворогами. Православна риторика, яка частково ще мала обіг в епоху Хмельницького, поступилася жорсткій прагматичній стратегії з обох сторін. Однак насправді задеклароване з боку України військове та політичне протистояння Росії було ознакою вкрай складного процесу розходження двох цивілізацій, або, якщо хочете, ознакою культурно-політичної зрілості української та російської цивілізацій, їхньої свідомої самоідентифікації, їхнього рішучого вибору двох антагоністичних еволюційних парадигм, які, навіть якщо й мали спільний корінь у давньокіївській культурі, - у добу зіткнення Мазепи й Петра поляризувалися назавжди» [13, с. 591]. У такому разі розрив стосунків із імперською Росією було лише питанням часу. І тепер цей час настає.

Україна, яка остаточно вирветься з лабет Кремля, може потрапити у ситуацію вічного протистояння з небезпечним ворогом. Адже не виключено, що навіть у разі смерті Путіна путінізм не закінчиться, а набуде ще радикальнішої форми, якщо правити постпутінською РФ буде так звана «партія війни» й новий лідер Росії буде вибраний (реально - призначений) з теперішнього оточення президента В.В. Путіна. Сучасні експерти цілком серйозно розглядають варіанти, коли «...жертви «русского мира», «які прикипіли до власних ланцюгів», до останнього захищатимуть не стільки В. Путіна й кампанію, а власний «дикий, лихий, жадібний, жорстокий» (але такий рідний) суспільний устрій. Абсолютно реальним видається дрейф російського народу до реальності «Братів мусульман», «ІДІЛ», «Аль-Каїди» й подібних антидемократичних спільнот і поступове перетворення його на своєрідний ксенофобний і фанатичний «халіфат»» [10, с.256].

Зрештою, боротьба проти пунінської держави значною частиною як українських, так і зарубіжних інтелектуалів розглядається як спротив «терористичній державі» - загрози всьому світові.

І звичайно, потрібно увесь час вчитися, засвоювати світовий кращий досвід. До того ж краще вчитись на помилках інших, ніж страждати від власних. Адже у сучасному світі існує чимала кількість талановитих дослідників, аналітиків, чиї роботи здатні наштовхнути на правильне рішення, або ж навіть вказати вірний шлях для вирішення проблеми цілій країні. Так, наприклад, українцям не завадить знати «Чому нації занепадають?». Саме так називається книга Д. Аджемоглу та Д. Робінсона [1].

Вирішувати свої економічні проблеми Україні, безумовно, доведеться самій. Але зрозуміти як це роблять високорозвинені суспільства можуть допомогти наступні дослідження: Ш. Ручір «Передові країни. В очікуванні нового "економічного дива"» [15].

Ще одним напрямком боротьби із путінізмом, яким не повинна нехтувати Україна є необхідність постійно доводити європейцям правду про загрозу для них, а не тільки для України, путінізму. Із агресії Росії проти України сучасна Європа має зробити адекватні висновки [12].

Висновки. Отже, для розгортання ефективної боротьби проти путінізму з перспективою перемоги у цьому історичному протистоянні Україна повинна відповідально, усвідомлено і наполегливо працювати у багатьох напрямках. Серед них найголовнішими є такі:

- консолідація української нації довкола спільних цінностей: незалежності, самостійності, свободи, європейського вибору;
- спільна робота усієї нації по створенню цивілізованої, успішної країни у політичному, економічному, культурному вимірі;
- рішуча й однозначна орієнтація на перемогу у війні із російським агресором;
- постійна серйозна аналітична й наукова робота по вивченню путінізму як феномена;
- активне відстоювання правоти власної позиції на внутрішній і зовнішній арені;
- боротьба з капітулянтськими настроями в середині українського соціуму;
- виховання молоді у дусі українського дієвого патріотизму;
- боротьба із внутрішніми проблемами-загрозами: корупцією, зрадництвом, безвідповідальністю, продажністю еліт та світоглядною обмеженістю мас тощо.

1. Аджемогду Д., Робінсон Д. *Чому нації занепадають*. 2-е вид., випр. К.: Наш формат, 2017. 440 с.

2. Арабаджи Ю.І. Криза українсько-російських взаємовідносин. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Політологія»*. Вип. 24(1). Т.22, 2014. С.41-46.

3. Вахитов Р. Путинизм как тимократия. URL: <https://politconservatism.ru/articles/putinizm-kak-timokratiya>

4. Грабовська І. Українство перед викликами путінізму. *Українознавчий альманах*. Випуск 22. К.: «Міленіум+», 2017. С. 29-36.

5. Грабовська І. Неоімперськість сучасної Росії як історичний виклик для українських постколоніальних еліт. *Українознавчий альманах*. Випуск 22. К.: «Міленіум+», 2017. С. 100-105.

6. Грабовська І. Путінізм як конфліктогенний фактор світового значення та українська специфіка його проявів. *Українознавчий альманах*. Випуск 24, 2019. С.111-115.

7. Грабовська І.М. Проблема національної самозради в українських реаліях сьогодення. *Zбір artykułów naukowych. «Aktualne naukowe problemy: rozpatrzenie, decyzja, praktyka»*. Gdańsk. № 6. 2019. С. 93-97.

8. Грабовська І. Українські еліти: конфлікт між «кочубеїзмом» і «мазепинством» (спроба філософсько-світоглядного аналізу). *Дослідження з історії і філософії науки і техніки*. №29(1), 2020. С. 37-43.

9. Демченко А. Новая статья Путина. Россия начинает глобальную войну. URL: <https://lb.ua>

10. Дем'яненко Б., Дем'яненко В. «Путінізм» як різновид авторитарного політичного режиму. *Наукові записки. ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. Випуск 2(94). 2018. С. 241-256.

11. "Деньги для них важнее совести". Ольга Литвиненко о борьбе с путинизмом в Европе. URL: <https://www.svoboda.org/a/29161667.htm>

12. Магда Є. *Гбридна агресія Росії: уроки для Європи*. К. КАЛАМАР, 2017. 268 с.

13. Пахльовська О. Мазепа – архітектор європейської України? *Сила м'якого знака, або Повернення Руської правди*. К.: Вид-во ПрАТ «Українська прес-група», 2011.

14. Равио Ж-Р. Путинизм как преторианская система. *Russia. Nei. Visions*. №106, Иффри, март, 2018. 34 с.

15. Ручір Ш. Передові країни. В очікуванні нового «економічного дива». К.: Наш формат, 2018. 296 с.

16. *Світова гібридна війна: український фронт: монографія*. Харків: Фоліо, 2017, с. 7.

17. Україна знаходиться на передовій боротьби проти путінізму — Фукуяма. URL:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2655433-ukraina-znahoditsya-na-peredovij-borotbi-proti-putinizmu-fukuama.html>

18. Akif M. Evolution and Development Dynamics of the terrorism. *«Colloquium-journal»*. #7(59), 2020. S. 19-25.

References

1. Adzhemogdu D., Robinson D. (2017). *Chomu nacyi zanepadayut'* [Why nations are declining]. 2-e vy'd., vy'pr. K.: Nash format. 440 s. (in Ukrainian).

2. Arabadzhy' Yu.I. (2014). *Kry'za ukrayins'ko-rosijs'ky'x vzayemovidnosy'n* [Crisis of Ukrainian-Russian relations]. *Visny'k Dnipropetrovs'kogo universy'tetu. Seriya «Politologiya»*. Vy'p. 24(1). T.22. S. 41-46 (in Ukrainian).

3. Vahitov R. *Putinizm kak timokratija* [Putinism as timocracy]. URL: <https://politconservatism.ru/articles/putinizm-kak-timokratiya> (in Russian).

4. *Grabov's'ka I. (2017). Ukrayinstvo pered vy'kly'kamy' putinizmu* [Ukraine before putinism calls]. *Ukrayinoznavchy'j al'manax*. Vy'pusk 22. S. 29-36 (in Ukrainian).

5. *Grabov's'ka I. (2017). Neoimpers'kist' suchasnoyi Rosiyi yak istory'chny'j vy'kly'k dlya*

ukrayins'ky'x postkolonial'ny'x elit [Neo-imperialism of modern Russia as a historical challenge for Ukrainian postcolonial elites]. *Ukrayinoznavchyj al'manax. Vy'pusk 22*. K.: «Milenium+». S. 100-105 (in Ukrainian).

6. Grabovs'ka I. (2019). *Putinizm yak konfliktogennyj faktor svitovogo znachennya ta ukrayins'ka specy'fika jogo proyaviv* [Putinism as a conflicting factor of world importance and the ukrainian specificity of its manifestations]. *Ukrayinoznavchyj al'manax. Vy'pusk 24*. 114 – 118 (in Ukrainian).

7. Grabovs'ka I.M. (2019). *Problema nacional'noyi samozrady' v ukrayins'ky'x realiyax s'ogodennya* [The problem of national self-betrayal in today's Ukrainian realities]. *Zbiór artykułów naukowych. «Aktualne naukowe problemy: rozpatrzenie, decyzja, praktyka»*. Gdańsk. # 6. S. 93-97 (in Ukrainian).

8. Grabovs'ka I. (2020). *Ukrayins'ki elity': konflikt mizh «kochubeyizmom» i «mazepy'nstvom» (sproba filofs'ko-svitoglyadnogo analizu)* [Ukrainian elites: the conflict between "Kochubeism" and "Mazepinism" (an attempt at philosophical and ideological analysis)]. *Doslidzhennya z istoriyi i filosofiyi nauky' i texnyky'*. #29(1). S. 37-43 (in Ukrainian).

9. Demchenko A. *Novaya stat'ya Putina. Rossiya nachinaet global'nyuyu vojnu* [Putin's new article. Russia is starting a global war]. URL: <https://lb.ua> (in Russian).

10. Dem'yanenko B., Dem'yanenko V. (2018). *«Putinizm» yak riznovy'd avtory'tarnogo polity'chnogo rezhy'mu* [Putinism "as a kind of authoritarian political regime]. *Naukovi zapy'sky'*. IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrayiny'. Vy'pusk 2(94). S. 241-256. (in Ukrainian).

11. "Den'gi dlya nih vazhnee sovesti". *Ol'ga Litvinenko o bor'be s putinizmom v Evrope* ["Money is more important to them than conscience." Olga Litvinenko on the fight against Putinism in Europe]. URL: <https://www.svoboda.org/a/29161667.htm> (in Russian).

12. Magda Ye. (2017). *Gibry'dna agresiya Rosiyi: uroky' dlya Yevropy* [Russia's hybrid aggression: lessons for Europe]. K.: KALAMAR. 268 s. (in Ukrainian).

13. Paxl'ovs'ka O. (2011). *Mazepa – arxitektor yevropejs'koyi Ukrayiny'?* [Is Mazepa the architect of European Ukraine?]. *Sy'la m'yakogo znaka, abo Povnennya Rus'koyi pravdy'*. K.: Vy'd-vo PrAT «Ukrayins'ka pres-grupa». (in Ukrainian).

14. Rasio Zh-R. (2018). *Putinizm kak pretorijskaya sistema*. [Putinism as a Praetorian System]. *Russia. Nei. Visions. №106, Ifri*. 34 s. (in Russian).

15. Ruchir Sh. (2018). *Peredovi krayiny'. V ochikuvanni novogo «ekonomichnogo dy'va»* [Advanced countries. In anticipation of a new "economic miracle"]. K.: Nash format. 296 s. (in Ukrainian).

16. *Svitova gibry'dna vijna: ukrayins'ky'j front: monografiya* [World Hybrid War: Ukrainian Front: Monograph] / za zag. red. V.P. Gorbulina. (2017). K.: NIDS. 496 s. (in Ukrainian).

17. *Ukrayina znaxody't'sya na peredovij borot'by' proty' putinizmu — Fukuyama* [Ukraine is at the forefront of the fight against Putinism – Fukuyama]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2655433-ukraina-znahoditsa-na-peredovij-borotbi-proti-putinizmu-fukuama.html> (in Ukrainian).

18. Akif M. (2020). Evolution and Development Dynamics of the terrorism. «Colloquium-journal». #7(59). S. 19-25.